

Anna Diakowska-Czarnota, Marcin Kozarzewski

Odsłonięcie, konserwacja i restauracja części wystroju malarzkiego kaplicy św. Jakuba w kościele NMP w Gdańsku

---

Ochrona Zabytków 36/3-4 (142-143), 258-260

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ODŚLONIĘCIE, KONSERWACJA I RESTAURACJA CZĘŚCI WYSTROJU MALARSKIEGO KAPLICY ŚW. JAKUBA W KOŚCIELE NMP W GDAŃSKU

Jesienią 1982 r. w prasie pojawiły się informacje na temat nowo odkrytych malowideł ściennych w kościele NMP w Gdańsku¹. Doniesienia prasowe zawierały pewne nieścisłości podyktowane m.in. dążeniem do wywołania sensacji. W sprawie malowideł wypowiadała się doc. dr hab. Maria Roznerska, nadzorująca prace badawcze oraz kierująca konserwacją i restauracją polichromii, jednak jej sprostowanie nie zostało opublikowane i to w znacznej mierze przyczyniło się do napisania komunikatu.

W kaplicy Św. Jakuba, w południowej nawie prezbiterium, już około 1960 r. podczas robót murarskich pracownicy gdańskiego Oddziału Pracowni Konserwacji Zabytków stwierdzili istnienie polichromii pod starymi pobiałami. Na podstawie tych przypadkowych odkrywek dokonano wstępnego rozpoznania, ustalającego, iż jest to malowidło przedstawiające fragment „Sądu Ostatecznego”, znajduje się na wewnętrznej wschodniej skarpie i oddziela kaplicę Św. Jakuba od kaplicy Św. Jadwigi. Wzmiankę o tym zamieścili w swoim katalogu A. Karłowska-Kamzowa i J. Domasłowski², pominieli jednak pozostałą część polichromii pokrywającej ściany kaplicy, co — jak przypuszczamy — było wynikiem braku informacji dotyczących zasięgu występowania malowidła oraz treści przedstawień. Do prac przy odsłanianiu malowideł w kaplicy Św. Jakuba powrócono obecnie, co należy zawdzięczać inicjatywie proboszcza bazyliki Mariackiej i Gdańskiego Ośrodka Dokumentacji Zabytków. Na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prace związane z usunięciem pobiał powierzono ekipie studentów z Zakładu Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu pod kierunkiem mgr Danuty i Ryszarda Żankowskich. Front robót — z powodu trudności technicznych postawienia odpowiedniego rusztowania — ograniczono do skarpy, gdzie odkrywki były największe. W wyniku prac odsłonięto spod pobiał malowidło przedstawiające w górnej części „Sąd Ostateczny” — Chrystus Sędzia w mandorli, otoczony dmącymi w trąby aniołami, niżej Deisis — Mater Misericordiae otulająca płaszczem po-

stacie orantów i św. Jan Chrzciciel, pod tym zaś scena Resurrectio Carnis, ukazana w charakterystycznej konwencji „in ictu oculi”³. Dolną część malowidła wypełnia w całości monumentalna postać św. Jakuba Apostoła, patrona kaplicy ukazanego na tle architektonicznie malowanego baldachimu. Od dołu kompozycję zamyka pasowy ornament roślinny (naprzemianległe czerwone i zielone liście owijające się wokół pręta). Odsłonięte malowidło ma formę wąskiego pasa o szerokości 1,40 m i wysokości 9,30 m, licząc zaś od posadzki kaplicy, wysokość malowidła dochodzi do 14,50 m.

Polichromia ze św. Jakubem i sceną „Sądu Ostatecznego” jest częścią szerszej pomyślanego wystroju malarskiego kaplicy. Na obecnym etapie prac z przyczyn technicznych nie można było jednak dokonać pełniejszego rozpoznania. Konieczność wykorzystania ustawionego rusztowania zdecydowała, że natychmiast po odsłonięciu polichromii na skarpie podjęto prace nad jej konserwacją i restauracją. Prace te wykonał zespół pracowników UMK w Toruniu: doc. dr hab. Maria Roznerska, mgr Anna Diakowska-Czarnota i mgr Marcin Kozarzewski.

Przy oczyszczeniu malowidła z resztek pobiał skalpelami i miękiszem chlebowym odspojenia tynku od podłoża podklejono 15—25% emulsją wodną poliocetanu winylu (Talens, Holandia) z dodatkiem kredy pławionej, jako wypełniacza. Trudny problem stanowiły żółte plamy pojawiające się na powierzchni malowidła na skutek migracji soli żelazowych podczas kładzenia pęcherzy. Zabarwienia te częściowo udało się usunąć wilgotnymi kompresami z ligniny. Niepowodzeniem skończyło się impregnowanie pęcherzy od wewnątrz roztworami „Paraloidu” w toluenie i „PMB” w acetonie, co miało przyczynić się do unieruchomienia soli żelazowych i zapobieżenia migrowaniu ich na powierzchnię⁴. Wykonane próby wykazały, że po takiej impregnacji wewnątrz pęcherza ma tak znaczne napięcie powierzchniowe, że nie istnieje możliwość wprowadzenia odpowiedniej ilości spoiwa emulsyjnego. W związku z tym zrezygnowano z podklejania niektórych odspojen, uznanych za niegroźące dalszymi uszkodzeniami. Głównie były to miejsca, gdzie tynk leży

¹ „Wieczór Wybrzeża”, z 30.08.1982 r., „Trybuna Ludu”, z 31.08.1982 r., „Życie Warszawy”, z 6.09.1982 r.

² *Materiały do katalogu gotyckich malowideł ściennych w Polsce*, pod red. A. Karłowskiej-Kamzowej, Poznań 1981.

³ Wyodrębnia się dwa podstawowe typy Zmartwychwstania Ciała — tzw. postępujące, którego najgłośniejszą realizacją jest „Sąd Ostateczny” Signorellego w katedrze w Orvieto oraz Zmartwychwstanie „in ictu oculi”, tzn. w mgnieniu oka, w którym osoby zmartwych-

wstające przedstawione są w pełni kraszy ciała, najczęściej upiękzonego i zuniformowanego, por. L. Reau, *Iconographie de l'art chretien*, (w:) *Nouveau Testament*, t. I, Paris 1957, s. 741.

⁴ Podobne próby zakończone pozytywnym rezultatem opisane są w nieopublikowanej pracy magisterskiej H. Kutzner, *Zapobieganie przebarwieniom tynku przy zabiegu likwidacji jego odspojen*, wykonanej w Zakładzie Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej UMK w Toruniu, 1979 r.

Kościół NMPanny w Gdańsku, kaplica Św. Jakuba — fragment odsłoniętej polichromii po konserwacji. W górnej części malowidła przedstawiono „Sąd Ostateczny” — Chrystus Sędzia w mandorli otoczony dmącymi w tuby aniołami, niżej Deisis — Mater Misericordiae otulająca płaszczem postacie orantów i Św. Jana Chrzciciela. Poniżej scena Resurrectio Carnis. Dolna część malowidła to monumentalne przedstawienie postaci św. Jakuba Apostoła, patrona kaplicy.

St Mary's Church in Gdańsk, St Jacob's Chapel, detail of uncovered polychromy after conservation. The top part of the painting depicts Last Judgement — Christ the Judge in mandorla surrounded by angels blowing the trumpets, below — Deisis, Mater Misericordiae enveloping figures of orants and St John the Baptist. Below a scene of Resurrectio Carnis. The bottom part of the painting is a monumental representation of the figure of St Jacob, Apostle, chapel's patron

na gładkim, nie nasiekany licu cegły, a przyczepność do podłoża jest zapewniona dzięki niewyrównaniu spoin.

Założono wapienno-piaskowe kity oraz miejscami uzupełniono pobiałę, by wyrównać powierzchnię malowidła. Ostatni i zarazem najbardziej kontrolowany etap prac stanowiło punktowanie i rekonstrukcja fragmentów warstwy malarskiej. Nie można było uwzględnić pełnego kontekstu artystycznego i historycznego, jakim jest ukryta pod pobiałami pozostała część polichromii. Równocześnie względy ekonomiczno-organizacyjne przemawiały za całkowitym zakończeniem prac na skarpie. Także stan zachowania polichromii upoważniał, jak sądzimy, do podjęcia takiego kroku. Ostatecznie, postanowiono dokonać uzupełnień kresczką (*tratteggio*). Zachowane fragmenty polichromii pozwoliły na pełną rekonstrukcję formy i kolorystyki wszystkich podstawowych elementów kompozycyjnych. Retusz wykonano farbami akwarelowymi firm Talens i Winsor Newton.

Wstępna analiza stylistyczna każe dopatrywać się wpływów malarstwa czeskiego (trzeci styl czeski), szczególnie wyraźnych w postaci św. Jakuba. Szerzej zakrojona interpretacja historyczna i ikonograficzna możliwa będzie po odsłonięciu pozostałych części wystroju, co może nastąpić dopiero za kilka lat.

mgr Anna Diakowska-Czarnota
mgr Marcin Kozarzewski
UMK w Toruniu

THE UNCOVERY, CONSERVATION AND RESTORATION OF PART OF PAINTERS' DECOR IN ST JACOB'S CHAPEL IN ST MARY'S CHURCH IN GDAŃSK

About 1960 during bricklayer's works carried out in St Mary's Church in Gdańsk, the workers of a Gdańsk Division of the Ateliers for Conservation of Cultural Property found out in a south aisle of the presbytery in St Jacob's Chapel the existence of polychromy under old whitewashes. It was then stated that was the painting

depicting a detail of Last Judgement. The work on this wall painting has been recently resumed. The white-washes have been removed uncovering, for technical reasons, only small parts. The uncovered painting has a form of a narrow belt (1.4 m wide and 9.3 m high). Conservation and restoration work was carried out by a team of

workers from the Toruń University of Nicolaus Copernicus. After removing the remaining parts of white-washes from the painting with scalpels and bread crumb, plaster loosened from the base was cemented with a 15–25% water emulsion of vinyl polyacetate (Talens, Holand) with the addition of whiting as an extender. A serious problem represented yellow stains appearing on the surface of the painting caused by a migration of ferric salts during smoothing down the blisters. It was possible to remove the staining partially by putting wet compresses from wood-wool. Attempts to impregnate blisters from inside with solutions of

Paraloid in toluen and of PMB in acetone ended in failure. The missing parts in the painting were done with hatching (trateggio). Preserved parts of polychromy made it possible to reconstruct the form and colours of basic elements. Water-colour paints made by Talens and Winsor Newton were used for retouching. A preliminary stylistic analysis suggests the effect of Czech painting, pronounced in particular in the figure of St Jacob. A full historic and iconographic interpretation will be possible only after the uncovering of all polychromy.

STEFAN WOJCIK

KONSERWACJA MALOWIDŁA „CHRYSTUS W TŁOCZNI MISTYCZNEJ” W ZAKRYSTII KOŚCIOŁA NMPANNY W STARGARDZIE SZCZECIŃSKIM

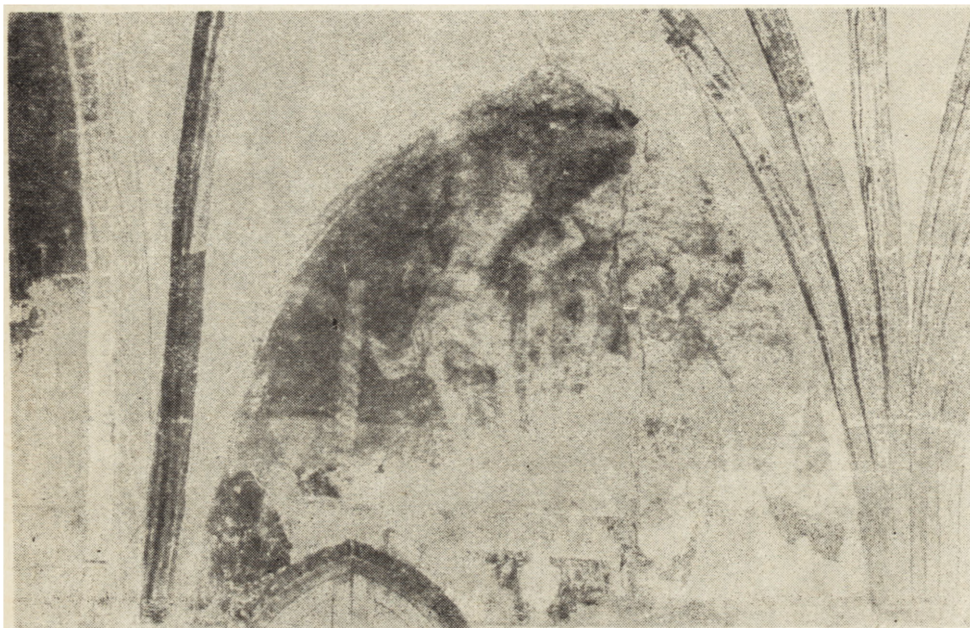
„Kościół NMPanny w Stargardzie należy do najznakomitszych dzieł średniowiecznej architektury nie tylko Pomorza Zachodniego, ale w ogóle północnych terenów Europy Środkowej”¹. Początki budowy kościoła sięgają prawdopodobnie końca XIII w., a jej zakończenie nastąpiło w 1499 r.: budowę zakrystii ukończono w 1404 r.

Malowidło „Chrystus w tłoczni mistycznej”, znajdujące się w górnej części zachodniej ściany zakrystii, jak sugeruje K. Kalita², mogło powstać po 1400 r.

Malowidło to, o wymiarach 200×250 cm, od góry zakończone ostrym łukiem, przedstawia Chrystusa w tłoczni mistycznej i klęczącą po prawej stronie Maryję. Na symbolicznie ukazanej tłoczni w postaci prasy do wyciskania winogron stoi prawie nagi Chrystus, wspierający się na krzyżu i obejmujący go lewą ręką, w której trzyma różgę, przy czym dolna część krzyża stanowi jedną ze śrub prasy. Na dole znajduje się naczynie, do którego spływa wyciskany sok. Z prawej strony klęczy Matka Bos-

¹ K. Kalita, *Kościół pw. NPMarii w Stargardzie Szczecińskim*, Szczecin 1978 r., maszynopis w posiadaniu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, a cytaty pochodzą ze wstępu. Jest to obszerne opracowanie oparte na dotyczącej tematu literaturze i dostępnych źródłach archiwalnych. Wszystkie dane historyczne zaczerpnięto z tego opracowania.

² M. Kalita, op. cit., s. 50. Żaden z autorów zajmujących się wcześniej wystrojem wnętrza kościoła NMPanny w Stargardzie Szczecińskim nie wspomina o malowidle w zakrystii, co mogłoby sugerować, że malowidło aż do gruntownego remontu w latach 1905–1911, kiedy je konserwowano, mogło być zamalowane lub nawet zatynkowane.

1. Kościół NMPanny w Stargardzie Szczecińskim — „Chrystus w tłoczni mistycznej”, fotografia sprzed 1945 r.

1. St Mary's Church in Stargard Szczeciński, „Christ in a Mystical Press”, photograph from before 1945